

Autor: Radim Lhoták

Nikdo z nás v jádru nepopírá tvrzení, že svět je povrchní a nespravedlivý, když dopustí, aby vzdělaný učitel, lékař či vědec měl ze svého snažení tak nesrovnatelně hubenější příjmy a požitky, těšil se tak trestuhodně podřadnému ocenění proti fotbalistům, zpěvákům a všem producentům povrchní zábavy. Co to je za svět, který si víc cení zábavy než duševního výkonu a úsilí o zdravější a šťastnější život lidí? Dokážeme tomu ještě rozumět?

Nepočítám se mezi fotbalové fanoušky, nejsem milovník zábavné hudby, nikdy bych nedal tisíce korun za vstupenku na fotbalový zápas nebo na koncert Madonny. Přesto nemám nic proti hráčům ani proti lehké hudbě, která může přinést rozptýlení, uvolnění, odpočinek, pokud má člověk v životě důležitější věci, od kterých je dobré se na chvíli odreagovat, načerpat nové síly. Proč se ale z fenoménu masové zábavy stává takový byznys, který jedni zatracují jako povrchnost a úpadek lidstva, jiní vynášejí do výšin oblačného mostu spojujícího národy světa ve vzájemném sblížení? Otázka zdánlivě banální, nicméně první, co mě napadlo při hledání odpovědi, byly jiné krajně zneklidňující otázky: Do čeho se to vlastně pouštím? Koho to zajímá? Není to marná ztráta času? Vždyť kolik už slov bylo napsáno na téma konzumní společnost, globalizace, povrchnost současného světa lidí. Kolikrát již bylo tepáno do zjevných projevů ne-kultury, neřádu, bezohledné spotřeby, ničení přírody a přizemnosti současné společenské reprodukce, projevů tak vlastních naší civilizaci. A výsledek? Nula! Někdy mám pocit, že jde o jakýsi žánr literární, jehož relevance je dána čistým a osobitým stylem pisatele, jeho mistrovstvím satirickým či jinak slohotvorným, v žádném případě věcným obsahem. V čem je problém?

Na první pohled je odpověď velice prostá. Žijeme ve světě tržním. Trhem se rozumí směna hodnoty. A mírou hodnoty v tržní společnosti je ochota lidí zaplatit za konkrétní zboží, službu či požitek pro ně přijatelnou částkou peněz. Arbitrem a ne-spravedlivým soudcem trhu není proto nikdo jiný, než sám spotřebitel. On určuje, jaké hodnoty pro něj mají vyšší cenu tím, že za ně jednoduše zaplatí nebo ne. A tak se ptejme. Kolik běžný spotřebitel dneska zaplatí ze svých těžce vydělaných prostředků za spotřební zboží, za věci pro vlastní zábavu a pohodlí? Sem patří pro nás tak běžné věci jako televize, zařízení domácnosti, oblečení, vybava pro rekreaci, počítač, internet, auto nebo dovolená. Kolik z těch věcí, za které vydává většinu svých příjmů, opravdu nutně potřebuje k životu? Kolik na druhé straně je tentýž spotřebitel ochoten zaplatit za lékaře, za vzdělání, za hodnotnou knihu, která by nebyla pouhým rozptýlením či zábavou a mohla by znamenat nějaký posun v pohledu lidí na život? Kolik je ochoten přispět na rozvoj duchovní sféry, filosofie a kultury, aby se neřídil zase jen komerčními pravidly? Kolik je ochoten ubrat ze své povrchní spotřeby, ze svého komfortu na

účely názorové osvěty lidí či jejich lidské obrody, aby rezignovali na konzum a vrátili se ke skutečným hodnotám lidství, aby se spojili v boji proti ničení přírody, k hledání smyslu života v pospolitosti a ne v individualismu a nesmyslné touze po hmotných statcích? Má smysl se ptát dál? Nemají všechny ty otázky jednoznačnou odpověď? Tak na co si teda stěžujeme? Znovu se ptám, v čem je opravdu problém?

Dokud lidé žili v tlupách, měl jejich život jediný smysl: Přežití a uspokojení základních potřeb všech lidí v tlupě. Zábava, tance a rituály byly vyústěním společného úsilí jako výraz radosti či starosti o společné dílo, jako nástroj na podporu vzájemnosti a příslušnosti k celku. S příchodem městských států a obcí již staří Řekové pochopili, že to co vázalo dřív lidi k tlupě, již nestačí, že potřebují filosofii, rozumné vyjádření svého vztahu k celku, svého místa v něm a poslání, kterým se uskutečňují a směřují za věci společného údělu. Ta filosofie vyrostla na otázkách po smyslu lidského života, který je vážen jeho podílem na blahu celé obce. Pouze v rámci obecní jednoty a harmonie se může člověk stát strůjcem svého osudu, svého štěstí a osvobození od závislosti na rozmarech přírody. Filosofie kladla otázky na základní pocity a mínění běžných lidí, kteří podléhali zdání o tom, co je pro ně dobré a co zlé, ze své bezprostřední a sobecké zkušenosti. Filosofie problematizovala jejich život a ukazovala jim cestu proti jejich vlastnímu názoru. Účelem filosofie nebylo poukazovat na věci zjevné, na pouhá fakta, jak se mají v praktickém úsilí lidí, nýbrž odhalovat vše nepoznané, co se za nimi skrývá. Jinými slovy, nejde o to poukazovat na problémy tak, jak se na první pohled jeví a ukazují našemu názoru, ale hledat problémy tam, kde nejsou, kde se zdá, že je všechno v pořádku.

Už slyším ty uštěpačné poznámky: Panebože, filosof, hledá problémy tam, kde nejsou, jako by těch problémů zjevných nebylo dost. Jenomže tady někde je onen příslovečný zakopaný pes. Problémy zjevné nejsou příčinami sebe samých nýbrž důsledkem příčin skrytých, nezjevných. Vědomí člověka ani pojetí hodnot v našem vědomí nejsou něčím pozitivně daným, něčím objektivním, k čemu každý dospěje jednoduše tím, že se prostě a nezaujatě zamyslí. Věci mají pro nás hodnotu takovou, jakou jim přisoudíme, a přisuzujeme podle obecně přijatého výměru jejich užitečnosti. Tento výměr, tento názor není náš vlastní, individuálně nezávislý, ale vychází ze způsobu života, kterému jsme nuceni se přizpůsobit. Ono přisuzování není věcí samostatného jedince, ale naopak ten jedinec je ve vleku toho, co se mu nabízí, k čemu je nucen a veden vnějšími souvislostmi a podmínkami, ten jedinec prostě volí tak, jak mu velí intuice, jak se mu podvědomě či bezprostředně jeví výhodné, a své podvědomí má utvořené vlivem nasbíraných hodnotových soudů, většinou převzatých od druhých a poplatných konvenčním zvyklostem během celého aktivního života.

Zdá se, že náš problém nějak souvisí se svobodným sebeurčením člověka. Je to jedna ze základních lidských hodnot, která doznává stále značného nepochopení. Svoboda člověka začíná tam, kde končí jeho závislost na světě věcí tak, jak jsou mu dány. Skrze tyto danosti probíhá uspokojování potřeb lidí, člověk se snaží integrovat do okolního světa způsobem, jaký se mu bezprostředně jeví výhodný a průchodný, a tím se stává nesvobodným. Tato nesvoboda je jeho vlastní problém a nemá nic společného s někým nebo něčím jiným. Nejsme přeludy nějakého matrixu a naše svoboda je závislá jenom na nás samotných. Stačí se pro ni rozhodnout. Pouze člověk svobodný může na daném světě něco změnit. A změna,

jak známo, je život sám, je výrazem svobodné vůle k životu, bez které nejde o život, ale o pusté přežívání v danostech. Svobodným nahlédnutím věcí v jejich skrytosti může člověk dospět k naprosto nečekaným zjištěním, zcela přehodnotit své vztahy a postoje ke svému okolí, začít konstruovat novou identitu sebe i bližních, kterými se obklopí. Přehodnocením všech hodnot můžeme změnit sebe a následně i celý svět. Věřte nebo ne, záleží jen na nás. Jde především o to, zda vůbec nějakou změnu chceme, a také o to, zda najdeme odvahu se ustanovit na nových životních základech. Vždycky jde o to život prožívat, otázka ale zní, jak ho prožíváme. Zda uzavření do své otrocké ulity či v otevřené vzájemnosti, s níž ony nové hodnoty teprve nabývají smyslu. Příklad naplnění takového života potom může inspirovat další lidi, aby se vzdali sobeckého individualismu a společně s námi se ujali poslání změnit svět. Svět okolo nás skrze náš vlastní svět, svět nás lidí, který žijeme tady a teď. K tomu jako základní předpoklad stačí, abychom vytvořili nový svět sami v sobě a spolu navzájem. Mohou tak vzniknout nová společenství, která dokáží svým vlivem aspirovat i na změnu širší, která budou minimálně způsobit zaujmout strategii občanské neposlušnosti.

O jaké přehodnocení hodnot jde? Na to by měla odpovědět mimo jiné také nová filosofie, objektivistická filosofie, filosofie přírody, lidské zkušenosti a tradice. Mluvím o filosofii pro reálný život, pro světský život, pro normální lidi, a ta nevznikne, pokud o ni neprojevíme zájem, pokud nepřispějeme namísto zábavy a pohodlí k jejímu zrození, pokud dáme raději tisíc korun za vstupenku na fotbal či zábavný koncert namísto toho, abychom si koupili myšlenkově obsažnou knížku, pokud nezačneme přemýšlet a hledat pravdu o nás samých. Omlouvat se tím, že jsme do pasivního a konzumního stavu vmanipulováni cizí mocí, je ta nejjednodušší a nejpohodlnější fikce, jakou si lze vymyslet.

Poslední otázkou zůstává, jakou filosofii lze považovat za objektivistickou. Myslím, že lze bez potíží tvrdit, že objektivismus nepatří k filosofiím subjektivistickým ani náboženským, a nemá nic společného s metafyzikou. Mohlo by se zdát, že objektivní vidění světa přináší moderní filosofie, která staví na čistém rozumu. Není tomu tak. Filosofická moderna věřila ve schopnost čistého rozumu najít ideální uspořádání lidské společnosti, vyvolat pokrok k jeho uskutečnění. Jde o poslední omyl filosofie, poslední metafyziku vědeckého poznání, která předpokládá existenci ideálního předobrazu světa, k němuž každé rozumové a mravní úsilí nutně směřuje.

My dnes žijeme v době postmoderní, v době, která nemá historickou analogii, v době, která pochopila, že chtít popisovat svět jako strukturu, jako organizaci za nějakým účelem, je pouhým zaujatým viděním předurčeným tím účelem samým. Svět není řád sám o sobě, alespoň ne takový, jaký bychom ho chtěli vidět v našem antropologickém smyslu, a život není přímá či programová cesta k osvojení takového řádu. Jedinou skutečně pronikavou vlastností života je schopnost přizpůsobit se chaosu. My nemůžeme jednoduše stavět na tradičních filosofických diskurzech minulosti, na jejich metafyzických základech. Přitom tradice, jako zkušenost lidského bytí, je jedním z mála kritérií pro poznání objektivní pravdy o nás. Musíme se naučit nově chápat smysl naší konečnosti, osvojit si vpravdě negativní obsah lidské podstaty, pro níž není nic předem pozitivně dáno, rozlišit význam pravé lidskosti, která je teprve ve své existencionální výzvě svobodná, hledající, milující a jednající podle morálky společenství, v němž zůstává zakotvena a bez něhož přestává existovat ve smysluplné

identitě.

Lidská morálka nemá absolutní vzor, neřídí se vyšším imperativem dobra a zla. Sociolog Zygmunt Bauman vystihl původ morálky v životě samém, když mluví o autonomních komunitách, lokálních společenstvích, v nichž se utváří morálka bez etiky, bez vyššího kodexu, jako čiré vědomí vzájemné potřeby a ryzího bytí, které chce samo sobě rozumět. A právě k utvoření takové morálky potřebuje každý člověk někam patřit, identifikovat se s nějakým celkem, pospolitostí, která té morálce dává obsah i smysl. Jedinec bez zakotvení neví o morálce skoro nic, protože morálka není dána shůry ani čistým rozumovým kalkulem toho, co je správné a spravedlivé. Morálka je v srdci, které hoří pro společnou věc, které je ochotné se pro společnou věc obětovat v míru i v zápase o ni.

Dokud člověk nenajde cestu zpět k lidskému zakotvení v celku, dotud nemá smysl mluvit o nějakém přiřazení jedince k životnímu určení, tím méně k náplni takového určení. Bez existenční pospolitosti spočetných skupin lidí a jejich obcí vytváříme mrtvý systém organizace moci, plánujeme život osamělých individuí, prázdnou demokracii bez skutečné účasti člověka na ni, myslím bytostné účasti, prožité účasti, procítěné účasti. Taková společenství mohou vzniknout (a nemusí) v libovolném politickém systému organizace velké společnosti a jejich základním postojem k této organizaci by mělo být hledání způsobu, jak jí čelit, a nakonec, jak se jí zbavit, aby člověk mohl znovu začít žít v přirozené svornosti.